

Kap. IV. Djurgårdar.

Intill 1500-talet var folkmängden så liten och vilttillgången så riklig att — med undantag av viss fridlysning — inga särskilda åtgärder voro av nöden för anskaffande av kött och pälsverk från skogen och för en säkrad tillgång av de nöjen, som jakten hade att erbjuda. Då dessa förhållanden så småningom ändrade sig uppstod under Vasatiden och senare djurgårdar efter utländskt mönster, varav ett flertal förekommo i Östergötland.

Uppenbarligen tjänade dessa det dubbla syftet att tillförsäkra ägaren året runt tillgång till färskt kött som ombyte mot saltat, rökt och torkat, vilket annars var det som huvudsakligen bjöds från skogen under den varmare delen av året, och som förutom att det blev enformigt torde ha alstrat en stark och efterhängsen törst. Dessutom möjliggjordes det för dem, som av trägna göromål, ålder eller bekvämlighet hindrades att utöva jakt annat än under lindriga och mindre tidsödande förhållanden, att i någon mån få njuta av jaktens nöjen. De djur, som framför andra hölls i djurgårdarna voro dovhjort och rådjur, men även kronhjort och älg förekom.

Djurgårdarna i Östergötland voro, med undantag av Omberg, i allmänhet så små att det vilda, där nästan helt var beroende av den utfordring, som året runt lämnades dem. Ägarna fingo nog besanna vad Carl Gustaf Tessin skrev i sin dagbok på Åkerö 1756, då han givit order om att blåkål skulle utplanteras för hararna: "Vill man behålla sina gäster måste man pläga dem". Rymma kunde de ju ej ur djurgårdarna, men de hade utan extra foder svultit ihjäl.

Djurgårdarna äro sedan länge försvunna, men de äro dock av jaktligt intresse, varför här ett och annat om dem skall anföras.

Omberg.

Omberg var den ojämförligt största och kostbaraste djurgården i Östergötland, ja, kanske i hela Sverige, möjligen med undantag av Kungl. Djurgården vid Stockholm.

När denna djurgård anlades har hittills varit en obesvarad fråga. Det har ansetts, att det skett under medeltiden av Alvastra kloster. Rogslösa kyrka, om vars höga ålder dess ovanligt tjocka murar och byggnadssätt vittnar, har på sin inre dörr ett jaktstykke av järnsmide, föreställande jägare, hjort, hund och jaktfalk och det förmenas, att dessa bilder hänsyftar på de i Ombergs djurgård varande hjortarna.

Ett mig veterligen¹⁾ okänt eller åtminstone icke uppmärksammat kungl. brev²⁾ ger emellerklarhet i denna fråga. Det lyder: "Karl med Guds nåde etc. göre veterligt att efter vi förnimme det ingen åtskilnad blivit gjord mellan enskilte ägor och förbjudna parker och kronones allmänneliga skogar, utan alla skjute och slå djur huru de dem först överkomme (påträffa) och således kronone försnille så på det åmmebergs skog, där kronones förbehållne egne park nu höves flitigt inseende, därför hava vi där — — — denne vår tjänare Abraham Eskilson, have ock honom uti fullmakt och befallning givit att hava på samma skog flitik(t) inseende det ingen där sammanstädes skjuter några djur och huru någon därmed beslås, han skall honom ingalunda för muter, våld eller vänskap undandöljas, utan för rätta framföra och sedan efter lagen böte. Och på det han sig detta flitigare uti samma sitt kall skall bruke låte hava vi av gunst och nåd unt och efterlåtitt (givit) som vi ock härmed unne och efterlåtitt honom ett kronones hemman Huie (Höje) benämmt uti Tollsta socken, där under berget liggandes och det obehindrat för alle årlige utlagor njute, bruke och besitta, så länge han troligen (trofast) i sin tjänst bruke låter; förbjude för den skull härmed alle — — — att göra förbe(mälte) Abraham här emot hinder eller förfång. Av Nyköping den 16 april år etc. 1600."

Då någon djurgård ej omnämnas i detta brev torde man vara fullt berättigad till det antagandet att den ej heller existerade. Den anlades först 1618, då ståthållaren på Vadstena slott, Lindorm R'bbing, fick befallning att inhägna en liten djurhage på Omberg.³⁾ Denna utökades sedermera vid flera tillfällen och synes fått sin slutgiltiga utformning 1652.⁴⁾

Från denna tid känna vi i övrigt ej mycket om djurgården. Dock ger oss Lysings härads domböcker en och annan glimt. Den 6 okt. 1662 åtalades underjägmästaren Henrik Semell⁴⁾ Jonas i Åerud i Ödeshögs socken "gift man och prästson" för det han skjutit en hjort och hjorthind i "själva djurgården

¹⁾ Österg. handl. 1600, n:r 6, Kammararkivet.

²⁾ Sv. Jgfb. Tidskr. 1909, s. 151.

³⁾ Kammarkollegii brev 1652 17/7.

⁴⁾ Djurvaktare (jägmästare) på Omberg 1644—69.

Ämmeberget". Detta förnekade Jonas. En hjort hade han visserligen skjutit men "i vilde marken på Håhlevägen på häradsallmännings 2 mil härifrån Östan om Kristes by fallgöl mellan bemalte göl och ett litet berg". En undersökning visade att detta var riktigt.

Semell höll dock på att även om Jonas ej skjutit någon hjort i djurgården nu så hade han gjort det många gånger till förene. Detta kunde likväl ej bevisas och "som svaranden var en fattig man med tre små barn och all sin egendom kostat på rusttjänst och nu redan setat tre månader på Vadstena slott borde man se milt härpå. Uppenbarligen måste han emellertid plikta för att han skjutit högdjur, helst det skett i förbjuden tid. Pliktar 100 dlr smt (daler silvermynt)."

Den 8 nov. 1666 stod en gammal man, Sven i Bomhult (Röks socken) och hans son Jon tilltalade "för att de bägge mycket skulle skjutit Cron- och dåfhjortar i Ämmebergs djurgård. Som de ha många Compagni-bröder i såväl Göstrings som Lysings härader är fara att Kongl. Maj:ts djurgård härigenom utödes. Semell säger att han nu ej utan största livsfara i djurgården vistas kan, liksom hans underhavande ledvakter, enär där dagligen skjutes. Häradsboarnas ökor och båtar däromkring borttagas stundom ett dygn, stundom mer och när de komma igen befinnes de blodiga och illa medfarna av djurköttets förande. Sven i Bomhult har väl hållit på i 30 år och tagit med sonen Jon (som är gift man) så fort han kunde något förstå."

Semell tog med sig länsman och några bönder till Bomhult en natt för att visitera och där funnit "torkat hjortkött 4 pund samt 6 cron- och dofhjortehudar, ett råboeckskinn och tre rätt sköne byssor, tvenne (in-)lagde och en olagd". Bonden och hans son fängslades och fördes till Vadstena slott. Den gamle Sven nekade och sade sig ej ha skjutit på många år "sedan han fordom varit landshövdingen sal. Herr Linnert Ribbings¹⁾ loskytt."

Sonen bekände sig ha skjutit en kronhjort och ett rådjur hemma vid Bomhult samt tvenne dofhjortar i Granstorpaskogen i Rinna socken. De andra hjortarna påstod han att torparen Anders i Stäcketorp och skomakaren Lasse på Ristorps ägor skjutit.

Några fler "Compagni-bröder" ville bonden och hans son ej ange. Underjägmästaren sade, "att de aktade sig härför, då de betala deras skada och olägenheter, då de slippa löse och rätten med underjägmästaren säga dem icke så få vara, som öva sig med det myckena olovliga skjutandet". Hos skomaka-

¹⁾ Lindorm Ribbing, som anlagt djurgården, var ägare till Mossebo i Rinna och Boxholm. Han dog 1627.

ren funno de en sax, "med vilken han rensar refflebyssor, samt järpepipor, lopung, fullt kruthorn, salpetter, krutsikt och byssesmörja och en påsa med blodig hjortetalg: men byssan funno de ej."

Man hade visserligen 1664 års nya stadga om jakt och djurfång att hålla sig till, men då det var ovisst var djuren skjutits m. m. hänskjöts målet till Göta hovrätt. Sedan denna förklarar att de skulle fria sig genom 12-mannaed, upptogs målet ånyo.

De fyra syndarna inställde sig inför rätten var och en med förande "12 bofasta och trovärdiga män". Då dessa togo på sin ed att de enligt deras uppfattning talat sanning, frikändes de från anklagelsen att ha skjutit på djurgården. "Men" — säges det i utslaget — "som Jon i Bomhult skjutit tvenne hjortar å förbjuden tid och en hjort i lovgiven tid på häradsmarken pålades han enligt punkt 9 i Nådiga stadgan att böta 250 dlr smt och för att enligt sin bekännelse skjutit ett djur i förbjuden tid och två i lovgiven tid på Mossebo för de personer, som enl. stadgan äro privilegierade på jakt- och djurfång och som hans fader skjutit ett rådjur på Bomhults gårde i lovgiven tid dömes de att plikta 225 dlr. smt, välborna fru Brita Ribbing¹⁾ de två delarna, men häradet sin rätt efter förbemalte 9, punkt i stadgan".

Detta utslag avkunnades den 4 mars 1667 och fick ett efterspel den 14 okt. samma år, då "fru Brita Ribbing till Mossebo klagade på lantjägaren Semell för att han slagit i järn och illa hanterat samt fört hennes bonde Sven i Bomhult och sonen till tornet i Vadstena slott". Detta var ett intrång i de adliga privilegierna. Semell sade att han följt sin instruktion och hade riksjägmästaren herr Claes Banérs befallning, att ej ingå i svaromål. Om så behövdes skulle riksjägerifiskalen göra det. Saken fick bero.

Även om Sven i Bomhult, hans son och de två andra "compagnie-kamraterna" ej fällt sina hjortar på djurgården denna gång, är det nog ganska säkert, att dessa notoriska tjuvjägare allt emellanåt gjort påhälsningar på Omberg. Man får ett bestämt intryck av att tjuvjakt på djurgården var allt annat än ovanligt vid denna tid. Närmaste decennierna synes en förbättring inträtt, åtminstone har Lysings domböcker intet att förmåla om dylika brott.

En del upplysningar från 1700-talet erhålles genom lantjägmästare Gabriel Retzells skrivelser till landshövdingen.²⁾ Han

¹⁾ Dotter till Lindorm Ribbing, efter vilken hon ärvt Mossebo.

²⁾ "Jägeristaten i Östergötland under 1700- och 1800-talet." Vadstena Landsarkiv.

synes varit djurvaktare under åren 1727—45.¹⁾ I en rapport den 29 febr. 1732 säger han att djuren lida av den stränga vintern och fortsätter: "Den 8 febr. kom ett svårt yrväder och befallde jag strax att hokgrenar och ekgrenar till djurens konserverande skulle upphuggas, ty alla djur söka sig ej till ladorna. Vakthållning åt sjösidan har varit anordnad i så god tid, att inga odjur där inkommit. Tre gånger i vinter har jag anlitat kronobefallningsman Sjösten om manskap till snöskottning vid inhägnaden. De små årskalvarna kunna ej fria sig för rävarna, när snön är för djup. Många av dessa ha omkommit, men av krondjuren, som bättre gå i den djupa snön, är endast 4 döda. Förliden vecka var jag på Omberg och tillsade att upphöra med vakthållningen efter ingen mer fara syntes från isen."

Ur en rapport den 4 sept. 1733 må anföras: "Såväl krono- som dovdjuren äro mer förökta i år än under förra året. Vintern har ej varit svår och rävarna ha ej ödelagt de späda dovdjurskalvarna. 6 kronhjortar kan utan ringaste skada säljas. Jag skulle tro, att här nu är lika så många kronhjortar som dovdjur. Hans Majestät har gett bort många dovdjur sista åren men 6 à 8 kan nog säljas.

För en äldre kronhjort kan erhållas 10, för en yngre 8 daler silvermynt; för ett dovdjur 3. Försäljning har varit vanlig även sedan hauptmännen på Vadstena slott upphörde. Förr var priset som nu 10 à 8 för kronhjort, men 6 à 5 för dovdjur ända till Kungl. Maj:t, då han var vid Medevi för några år sedan, förbjöd det muntligen.

Från 1727 äro fällda och levererade:

	kronhjort	dovhjort
År 1728	2	9
„ 1729	—	7
„ 1730	2	12
„ 1731	1	8
„ 1732 till Baron och General Hamilton	—	1
Baron och General Ribbing ..	—	1
Överint. Greve Tessin	—	1
Riksrådet Greve Strömfelt ..	—	1
„ 1733 Baron och Landshöv. Ehrenkrona	—	1
„ 1733 Baron och General Hamilton	—	1
Summa	5	42

1) Innan Retzell antogs vid jägeristaten hade han som officer deltagit i Karl XII:s fälttåg. Samzelius, H., Jägeristaten.

Den 9 febr. 1735 låter Retzell åter höra av sig:

"Natten mellan den 25 och 26 jan. inkom i djurgården tvenne loar, som den 28:e utdrevos av de närmaste socknarnas innevånare. Den 30 jan. blevo vi varse att en varg bitit av 2:ne trinnor i mossen och krupit in genom hålet. Även lo inkom. Kronolänsmannen uppbadade alla 4 häradena här i Vadstena län till den 5 febr. (marknaden hindrades den 3:e och 4:e). Lon gick ut om hatten över stätterna och vargen bet sig ut på ett annat ställe. Skadan blev 3:ne unga dof-djur, men intet krondjur. Även dagen därpå rensades, men vi funno intet. Allmogen kom väl enhälleligen tillsammans, men lät sig sedan med möda styra att vara lydiga, som kronobefallningsman Sjösten bägge dagarna kunde se. Eljest äro djuren överallt vackra." Som vi se hade djurvaktaren många bekymmer och det minsta var ingalunda allmogens — för övrigt förklarliga — ovilja att biträda vid skall, vakthållning, gärdesgårdslagning m. m.

En av de få äldre författare, som behandlat Ombergs djurgård och utan tvekan den, som gjort det grundligast, är John Bohman i sitt arbete "Omberg och dess omgivningar". Han var på 1820-talet komminister i Rogslösa och hade sålunda tillfälle att på ort och ställe göra sina iakttagelser och inhämta uppgifter.

Ur detta hans 1829 utkomna arbete återger jag i det följande en del. — "Djurgården, vari Dags mosse ingick, omfattade en areal av 5,900 tunnland och var utom mot Vättern inhägnad med ett 8,880 famnar (= 15,806 m.) långt stängsel, som överallt hade en höjd av 6½ aln (3,86 m.) eller mera. Denna gärdesgård var indelad i 60 länkar, varje länk innehållande 148 famnar. Den som underhöll en sådan länk fick, antingen avdrag på kronoräntorna eller 4 dal. 16 öre årligen.¹⁾

Likväl fredade ej denna hägnad för vargarna. När yrsnö lagt sig intill gärdesgården, erfordrades en stor mängd dagsverken för att genom snöskottning och vakthållning freda djurgården åt landsidan och när Vättern var tillfrusen, måste häradsborna hålla vakt mot de över isen antågande odjuren med ett medeltal av 383 dagsverken. Oaktat dessa åtgärder, hindrades likväl ej vargarna att anställa stor förödelse. Besvärliga skallgångar måste ofta företagas och när vargen blott fick en kvarts timmes rådrum, bet han sig hål genom närmaste gärdesgård och försatte sig i frihet. Olyckligast av allt var besök av loar, de fällde hela skaror av hjortar.

1) Det finns något avvikande uppgifter om inhägnadens längd och höjd. Säkert är emellertid att det var en vanlig östgötagarsgård, med "staver och trinne", fast högre och tätare, än de vanliga.

Till djurens utfordring var en äng anslagen vid Holmen i Dags mosse och en vid Elvarum, vilka tillsammans innehöll 34 tunn. 16 k:pl. Förutom Kungsladan vid Alvastra var även lador upprättade vid dessa ängar. Foderkvantiteten uppgick i början endast till 60 à 70 lass hö, varföre större förråd ofta måste anskaffas genom landshövdingeämbetets försorg. I synnerhet var detta fallet, när sträng vinter inträffade tidigt, då även många djur omkommo. Varje sommar erhöles djuren saltsleke och under den tid detta var utlagt måste den boskap, som var intagen på betesgång, drivas ut. En hel del hemman hade nämligen rätt till bete och skogsfång på Omberg.

Djurgårdstiden var Ombergs romantiska period. De vackra dovdjuren, de präktiga kronhjortarna, som här vandrade i stora skaror och av vilka de senare i synnerhet älskade Dags mosse gjorde denna nejd livlig både vinter och sommar. När djurvaktaren vandrade till foderladan för att utlämna hö åt sin prydliga boskap, sammankallade han dem medelst ett klubbslag i ladans vägg. Vid ljudet av denna signal, anlände med vindens hastighet ofta en hundratalig skara och omringade sin försörjare. De voro så tama (kanske egentligen i svåra vinturar) att när en vedkörare avkvistade en nedfällad gran vid ena ändan avbetade kronhjorten laven i den andra.

För att kunna verkställa jakt på Omberg hava flera ställen blivit uthuggna och avröjda, vilka fått namn av jaktparker eller rödjor.

Beträffande skogen säges i början av 1800-talet, att med undantag av den vackra bokskogen vid Stocklycke och en liten misslyckad ekplantering om c:a 4 tunn. öster om Långbergsvägen och benämnd Planterhagen är det granskog, som överkläder Omberg och undantränger nästan allt annat; oaktat den betydliga myckenhet, som därav lovligen utföras och det oerhörda våld här förövas, är tillgången ännu ganska god. Det säges vara ett obestridligt faktum, att ortens allmoge i alla tider kasserat s. k. "bergseke" (ek utsynat ur Omberg) till sina redskap, emedan det är för skört, poröst utan bestånd och betalar "ängseke" flerdubbelt högre. På försök har Herr Modig¹⁾ längs den s. k. Nya vägen i Dags mosse (som ock är föreslagen till ekplantering) utplanterat flera tusen ämnen till ekar. Resultatet bliver märkvärdigt att avvakta.

I forna tider var Dagsmosse överväxt av tall, kronhjortarnas mest omtyckta ställe, en samlingsplats för vårens orrlekar

¹⁾ Modig, Johan (Jan), blev från att ha varit häradsförordning och tf. domhavande djurvaktare 1801. Efter djurgårdens upphörande kvarstod han som jägmästare vid Omberg till 1841. Flyttade dock först 1849 från Höje till Vadstena, där han avled vid 83 års ålder 1857.

och i flera avseenden ett intagande bihang till Ombergs djurgård. Numera (1829) är den med få undantag alldeles kal. Sedermera dikades en del av mossen och besåddes med råg och vete med olika resultat: 2:dra till 10:de kornets avkastning. År 1826 uppkom en förfärlig brand, som under sommaren insvepte hela orten i en vedervärdig torvrök. Emellertid hade efter mossens upptorkning härliga tallplantor och här och där tusentals hjörk- och aspskott uppskjutit. Den vanliga hygesväxten mjölke hade efter mossens förändring till den mängd inställt sig att ögat upptäckte den på en halvmils avstånd, då hela fältet prunkade i ljusrött och gredelint.

Svanen synes någon gång vartiden till ett antal av 8 à 10 i Tåkern och Vättern, men häckade ej. Kungsörn skall finnas på berget, men det har aldrig lyckats mig att få se den. Havsörn däremot bor i toppen av en murknad ek 1/4-dels mil norr om Elvarum och lika långt från stranden. Boet, som är sammansatt av ris och grenar, är flackt och innehåller vid pass 3 alnar i diameter. Man har där i flera år funnit två ungar, som blivit födda med fisk eller traktens gåsungar. Även gladan förekom. Under själva djurgårdstiden skötes årligen i medeltal 21 hjortar för vilka medlen inlevererades till kronan.

Å kronoparkens inspektör och ledvaktare voro följande fastigheter anslagna till löner och boställen:

Höje, fordom Alvastra klosterhemman, åt kronoparkens inspektör på lön och till boställe anslaget.

Stocklycke, fordom klosterhemman, varav grundröntan på lön tillkom inspektören.

V. Djurledet vid södra ändan åt sjösidan.

S. Djurledet åt södra ändan vid östra sidan, där Dags mosses södra gränslinje uppgår mot bergsfoten.

N. Djurledet beläget där norra udden av Dagsmosse med Väversunda äng uppskjuter mot bergets östra fot. Bostället ligger närmare bergets norra än dess södra ända.

Brottsledet, avskilt från bergets norra udde och Vätterns strand genom den vackra Svällängen.

Elvarum, skogsvaktare- och planterareboställe. Fordom har här varit ett klosterhemman under samma namn.

Dagsholmen. Ett skogsvaktaretorp emellan Dagsmosse och Tåkerns strand. Tillföll Omberg såsom djur- och skogsvaktaretorp under Drottning Kristinas tid genom byte med Wälborne

Hans Kyle på Kyleberg. Indraget, skattelagt och utarrenderat." Så långt Bohman.

Hovjägmästaren Israel Adolf Ström lämnade 1805 en rapport till chefen för skogs- och jägeristaten greve Mårten Bunge om Omberg, som har sitt intresse. Han skriver: "Efter vad jag inhämtat av djurvaktaren vid Omberg häradshövding Modig är djurens antal nu endast omkring 60 st., därav 20 kron- och 40 dovdjur. Förre djurvaktaren fänrik Svanhals säger i sin rapport 1794 att antalet då var 400. Nedgången beror på rovdjurens täta besök. Vissa ängars avkastning är anslagen till djuren vintertid. I regel plär man få 40 lass; sällan — och då vid barvinter — blir det något över att försäljas. Stängslet kring djurgården på landssidan består av 5 1/2 alnar hög och 11,520 famnar lång gärdesgård,¹⁾ vars stängningssätt befordrar vargarnas ingång i djurgården. Under de sista vintrarna ha de också varit inne nästan varje natt och fällt. På sjösidan är inget stängsel. I dess ställe brukas eldar på 3 särskilda ställen på isen, så fort den lagt sig. Dessa eldar vårdas varje natt av 12 från Dals och Lysings härader turvis uppbådade bönder. Vargarna ha dock inkommit, varför skall anordnats, dock utan att några vargar fällts. Bevakningen utgöres av 1 djur- och 6 ledvakter,²⁾ av vilka de flesta på grund av ålder och skröplighet samt bristande kännedom om jakt äro odugliga.

Förutom hjortarna säges även harar och rävar samt en orrlek på Dagsmossen finnas inom djurgården. Till landshövdingen, chefen för livgrenadjärerna och biskopen i Linköping har enligt landsh:s order 10 djur årligen blivit fällda. Modig har nu anhållit att detta måtte indragas. Rådjuren äro få. Dessutom få 3 djur årligen fällas till inköp av salt. Om det fortfarande på detta sätt tror jag att alla djur äro förstörda inom 2 år. Mitt förslag är därför:

1. Att vid de fem foderladorna anläggas fånggårdar, vari djuren så snart sjöarna börjat lägga sig infångas.
2. Att vid den ladan, som ligger närmast Höje på norra sidan, en s. k. djurhage uppföres med 7 alnar hög gärdesgård, varest de i fånggårdarna tagne hjortarna förvaras tills sjöarna åter öppnat sig och vargarna slutat visa sig i Djurgården.

¹⁾ Avviker något från de tidigare av Bohman anförda siffrorna.

²⁾ Här inräknas Ström skogvaktaren på Elvarum bland ledvakterna, samt ett led vid Dagsholmen, som dock är tvivelaktigt om det någonsin funnits.

3. Att alla saltdjur indragas, som varande onödiga samt att de tio presentdjuren innehållas till stammen nått upp till 150.
4. Att djurens fodring upphjälpes med granris, som är dem begärligt och hälsosamt så att hö kan besparas.
5. Att ängarna plöjas och gödas med spillningen från djurhagen, emedan höet nu endast räcker till 100 hjortar, även om granris nyttjas.
6. Att vid avgång unge och skicklige jägare antages, som äro såväl vane vid djurens skötsel som i att utrota rovdjuren, vilka alltid samlas till djurgårdar och göra stor skada. Härigenom skulle allmogon kunna befrias från den trägna vakt-hållningen på Vättern, där de ådraga sig ohälsa och en otrolig mängd skog kunna sparas.

Men då under alla förhållande djurgården alltid kommer att kosta mer än som svarar mot nyttan, hemställer jag djurgården förändras till blott kronopark. Då skulle stängslet kunna ersättas av vanlig gärdesgård och den skog, som därigenom bespades, försäljas. I stället för hjortarna kunde kreatur mot skälig avgift intagas i bete. Höet anslaget till hjortarna kunde ock försäljas. Två ledvaktarboställen kunde efter innehavarens avgång som överflödiga för bevakningen bortarrenderas. Djurvaktaren och de återstående 4 ledvaktarna ägde då mera tid att vårda och bevaka skogen, varifrån de skoglöse Dals och Lysings härader kunde förse, vilkas innevånare nu måste från Västergötland förskaffa sig en stor del av sina skogsförnödenheter.

Stockholm Kongl. Djurgård den 29 sept. 1805.

J. A. Ström."

Tillsynen över denna djurgård hade av allt att döma försämrats och vanvård inträtt. Måhända hade detta påverkats av att dåvarande landshövdingen friherre Strömfelt redan år 1786 föreslog att djurgården skulle upphöra. Den hade kanske under ett par årtionden stått på avskrivning eller åtminstone hade personalen känt det så sedan 1786 års framställning blivit bekant.

Ström,¹⁾ kallad "svenska skogshushållningens fader", skapare av skogsinstitutet och dess chef under nära 30 år hade stort anseende. Hans ord vägde tungt och det blev som han föreslog. Den 24 dec. 1805 befallde Kungl. Maj:t att djurgården skulle upphöra och djuren försäljas på auktion för

¹⁾ Sedermera som chef för Kungl. Djurgården vid Stockholm, hovjägmästare och nobiliserad af Ström.

kronans räkning. Denna ägde rum den 12 mars 1807. Djuren skulle försäljas levande "så vitt möjligt bliver att dem uppfånga och instänga, men eljest med villkor att avhämtningsker efter fällning".

En del djur avsändes dessutom till Stockholms djurgård. Fullt renrakat blev det dock icke, ty ännu in på 1820-talet kunde man se kronhjortar vid Alvastra branter och kanske på flera ställen. Längre dröjde det emellertid icke förrän även de sista voro borta och denna djurgård var ett minne blott.

Det är förklarligt nog, då såväl jaktnöjet som bytet hade varit tämligen klen, och då man besinnar svårigheterna. Arbetet med stängslets underhåll hade varit mycket betungande för befolkningen och vakthållningen vid detsamma, då yrsnön drev emot och hotade slå brygga åt vargarna under kalla vinternätter, måste ha varit påfrestande. Likaså bevakandet av de tre eldarna varje natt, så länge isen låg, d. v. s. 6 à 8 veckor, vartill åtgick fyra man för varje eld.

Retzells redogörelse för skallgång, då fyra härader (Lysings, Göstrings, Dals och Aska) uppbådades till den 5 febr. 1735 för två dagars skallgång i djurgården kan man gott föreställa sig medförde betydliga strapasser för det förmodligen till flera hundra man uppgående manskapet. En del måste ha haft 5—6 mils väg till Omberg, vilken sannolikt av de flesta tillryggalades till fots med matsäcken för nära en vecka på ryggen. Och hur inkvarterades hela denna styrka över nätterna? Ett fälttåg i smått, som fostrade soldater, som visserligen väl kunde behövas under den nedgångsperiod, som nu hotade att förtyckliga de gamla karolinerens ättlingar. Den olaga jakten var allmänt förekommande, det kan man läsa mellan raderna i de smakbitar ur domstolsprotokollen, som här intagits. Innan jag lämnar detta sägenomspunna och tjugande berg passande för konungar att avjaga, vill jag omnämna vad jag känner om dylika jakter.

En obestyrkt uppgift förmäler att drottning Christina har jagat här och måhända erinrar namnet Drottningsskulle om något "pass", där den höga damen inväntat villebrådet.

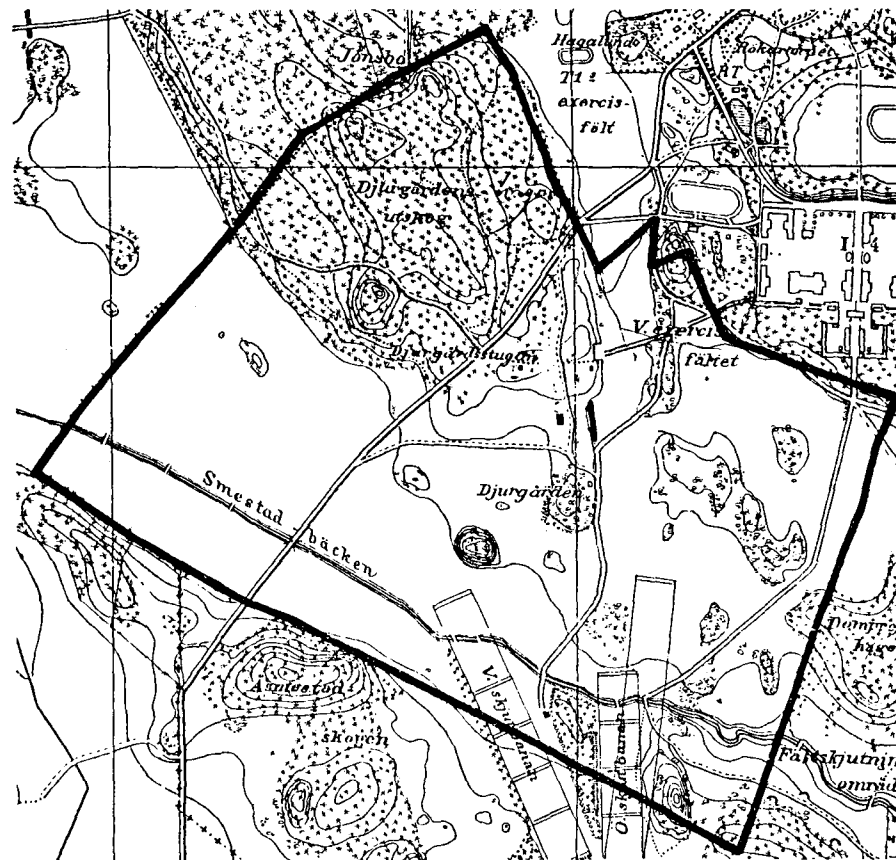
I Freberga mellangård, Rogslösa socken, finnes ännu (1948) en byggnad, som kallas "jaktstugan", i vilken en tavla fortfarande är bevarad med följande text: "Den stormäktigste Konung Friderich och Sveriges ädle kong: har vistats i denna kammar, mitt uppå sommaren lång: som var den nittonde July månad, sjuttonhundratjugotvå, och den tjugonde i samma månad, drog han sig härifrån: önskades nu av hjertat, — — — att Gud han ville styrekia, vår Konung Friderich. Att han i åren många, med all sin härlighet: må lefva med stor froma

i alla evighet".¹⁾ Detta besök var enligt ortssägner förenat med jakt.

Det andra minnet från kunglig jakt på Omberg var en minnestavla från den 22 juli 1761, som tyvärr gick till spillo vid branden av jägmästarebostället Höje 1921. Den förtalte "att Konung Adolf Fredric med gemål och 4 barn, därvid gjorde denna ringa herdekoja till ett kungahus och nedlade efter härinne hållen måltid till sitt eget nöje och sina undersåtars glädje med egna höga händer och skott 15 djur."

¹⁾ Meddelat av gårdens ägare herr Ivar Nilsson.

Linköping 1722

Karta i generallantmäterikontoret i Stockholm från 1722.

Djurgården på övningsfältets nordvästra del är väl bekant för alla dem, som fullgjort sin värnplikt i Linköping. Få om ens någon av alla dessa unga män torde ha reflekterat över namnets uppkomst eller ställt det i samband med verklig djurgård, men det är emellertid från en dylik det härleder sig.

Med hjälp av gamla handlingar och kartor kan härom anföras en del uppgifter. Dess storlek framgår av den här bifogade kartskissen. Gränserna i väster och söder sammanfalla med nuvarande övningsfältet, för att i norr gå strax söder om kasernerna och i öster följa Domprosthagens västra begränsning. Som nedan säges, är det hertig Johan av Östergötland, som den har att tacka för sin tillblivelse.

Denne Johan III:s och Gunilla Bielkes son, fick 1606 som 17-årig yngling Östergötland i förläning. Han hade ej något stadigvarande residens utan flyttade sitt hov mellan de slott och kungsgårdar, vilka erbjödo den största bekvämligheten, exempelvis Stegeborg, Bråborg, Linköping m. fl. Mest känd torde han vara som byggherre av Johannisborgs slott vid Norrköping, som han anlade 1614.

Av Hanekinds härads protokoll 1648 21/1 framgår att befallningsmannen Christoffer Andersson ej var belåten med sin avlöning. Han klagade på att avkastningen av de två gårdar i Åsmestad, som voro honom anslagna på lön, endast voro halva gårdar, emedan "under salig hertig Johans tid, då Linköpings djurgård först inhägnades, blev Åsmestad i Slaka socken deras förnämsta äng och mulbete dem fråntagna och i bemälda djurgård inhägnade." Hertigen utökade området genom ett brev 1616 24/9, vari han föreskrev att en äng, som ryttmästaren vid hans livfana Lars Tykesson (stamfader för adliga ätten Gyllencreutz) ägde, skulle mot vederlag tilläggas "den djurgård, som vi vid Linköping hava". Djurgården har sålunda tillkommit före 1616 och efter 1606, vilket år hertig Johan tillträdde sitt furstendöme. Efter hans död 1618, då Östergötland återfördes i riksenheten, övergick djurgården att bli en kunglig sådan.

Uppgifter från 1600-talets förra hälft äro sparsamt förekommande, men något är dock känt. Så fick 1623 8/7 ståthållaren över Östergötland Lindorm Ribbing kungens befallning att anskaffa en skuta och föra över rådjur till Åland och påföljande år anmodades han att låta infånga 300 raphöns och underhålla dem under vintern. Vidare anbefalldes landshövding Johan Rosenhane 1644 14/9 att giva sekreteraren Jakob Törnskiöld två rådjur ur Djurgården till hans bröllop.

Det förefaller som om det kostsammaste och besvärligaste arbetet för Djurgårdens underhåll — näst efter vinterfodringen — var stängslets vidmakthållande. Allt som oftast påtalas inhägnadernas dåliga skick och 1644 17/7 riktade riksjägmästaren Carl Hård af Segerstad en skrivelse till landshövdingen i länet med anmodan att bättre övervaka djurgårdarna och särskilt den vid Linköping.

För vakthållningen voro särskilda djurgårdskarlar under befäl av en djurvaktare anställda. År 1661 13/5 förordnades Peder Mattsson Kempe som djurvaktare och tilldelades honom även fullmakt som underjägmästare.

I hans instruktion säges, att han skulle ha "ett vakande öga och noga uppsikt över de jägarparker kring Linköpings slott, som till Kungl. Maj:ts jakt och lust alltid varit fredade." Ur den västra jägarparken växte så småningom Malmens övningsplats fram.

Denne Peder Kempe bebodde det s. k. Djurgårdstorp, som till sitt läge finnes kvar än i dag och vid en besiktning 1672 förklarades det vara i gott stånd innehållande tre rum — bästestuga, sätestuga, framkammare — och kök, vilket ingalunda var någon anspråkslös bostad för denna tid. Att Kempe var en betydande man framgår bl. a. av att han efter sin död 1675 17/11 begrovs i Linköpings domkyrka, där en nog så pompös häll med inskriptioner fortfarande täcker hans sista vilorum.

Under Kempes tid tyckes djurgården ha stått på sin höjdpunkt med 180 djur, vilket antal 1681 nedgått till inalles 94 "unge spetsbockar och unga hindar magre och snöpplige".

År 1684 ämnade Karl XI:e hålla mönstring med Östgöta kavalleri och ville låta samtliga hästar — 1,000 st. — beta på djurgården. Landshövdingen framhöll att i så fall skulle de djur, som funnos där bli utan föda.

Karl XI:e vidtog emellertid åtgärder, som ledde till att djurgården så småningom upphörde att finnas till som sådan. Han beordrade 1687 nyutnämnde landshövdingen Erik Lovisin att vid första goda slädföre avsända 25 skovelhjortar, 25 gamla hindar och 20 unga hindar till Stockholm. Stora burar, eller som det säges "korgar", tillverkades, hornen på de uttagna skovelhjortarna avsågades och landshövdingen anmälde snart att de 70 djuren avsånts under uppsikt av tre jägeribetjante och beräknades inträffa i Stockholm 8 dagar senare. I slutet av 1600-talet uppodlades en del områden inom Djurgården, denne försvann såsom sådan och området förvandlades till en kronans arrendegård.¹⁾

¹⁾ Utdrag ur artikel i "Östgötಾಗrenadjären" 1943 av Arvid Kugelberg.